

Відсутність закону про нормативно-правовий акт призводить до викривленого тлумачення норм права, що найбільш яскраво проявляється при застосуванні права. Закони пишуться не для юристів, а для звичайних людей, тому їх зміст має бути зрозумілий. Процес тлумачення протікає в основному в свідомості людини у вигляді різних внутрішніх інтелектуально-вольових операцій (з'ясування вимог норм), які знаходять вираження зовні (роз'яснення) у вигляді інтерпретаційного акта, юридичної поради.

В. В. Комаров, проф.,
академік НАПрН України, проректор
Національний юридичний університет
ім. Ярослава Мудрого, м. Харків

ОСНОВОПОЛОЖНІ ПРОБЛЕМИ ВИЩОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ У ПАРАДИГМІ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ

Важливою тенденцією розвитку вищої освіти в останнє десятиріччя слід назвати підвищення значущості юридичної освіти, що обумовлено роллю, яку покликане відігравати право в суспільстві.

У сучасних соціокультурних умовах парадигмою вищої освіти стає компетентнісний підхід (компетентнісна модель вищої освіти), який визначає ряд тенденцій, принципових змін у змісті та характері освіти. У контексті парадигми компетентнісного підходу з'являється можливість більш повно врахувати головні фактори, які визначають розвиток змісту вищої юридичної освіти:

- реалізацію особистісно орієнтованої вищої юридичної освіти;
- фундаменталізацію вищої юридичної освіти;
- професіоналізацію вищої юридичної освіти;
- перехід до різноманіття освітніх програм (за строком, рівнями, напрямками навчання), що створює передумови для реального вибору індивідуальних освітніх траєкторій відповідно до запитів і можливостей студентів;

- глобалізацію, інтернаціоналізацію вищої освіти, забезпечення трансферності освіти тощо.

Парадигма компетентнісного підходу в організації вищої юридичної освіти (компетентнісна модель вищої освіти) означає орієнтацію на результати навчання через досягнення належних професійних компетентностей майбутніх правників, але головне – в інтерпретації принципів цього підходу та створенні, так би мовити, інноваційної трансферної корпоративної моделі освітнього процесу відповідного вишу.

У контексті компетентнісного підходу компетентність – інтегрована, комбінована здатність, що складається із знань, умінь, досвіду, цінностей та відповідальності, які цілісно реалізуються на практиці, а не є лише сумою знань. Відповідно до ст. 1 Закону України “Про вищу освіту” результати навчання – сукупність знань, умінь, навичок, інших компетентностей, набутих особою у процесі навчання за певною освітньо-професійною, освітньо-науковою програмою, які можна ідентифікувати, кількісно оцінити та виміряти. Компетентність – динамічна комбінація знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, що визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти.

Очевидна орієнтація Закону на компетентнісний підхід проявляється у визначенні освітньо-професійної чи освітньо-наукової програм вищої освіти, що передбачає одним з освітніх компонентів цих програм очікувані результати навчання (компетентності), якими повинен оволодіти здобувач відповідного ступеня вищої освіти.

Важливим із точки зору парадигми компетентнісного підходу є й те, що він імпліцитно має взаємоузгоджуватися з нормативами Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи для гарантування та сприяння академічній мобільності здобувачів вищої освіти через механізми визнання і підтвердження кваліфікацій та освітніх компонентів різних освітніх програм формальної, неформальної та інформальної освіти. Як раз у цьому аспекті поєднання названих компонентів покликане продукувати певну типологію трансферної корпоративної моделі освітнього процесу.

Компетентнісний підхід (компетентнісна модель вищої освіти) повинен розвиватися та запроваджуватися для подолання суто знаннєвого, бо останнє недостатньо враховує сутність компетентності в умовах конкуренції на ринку праці. За компетентнісного підходу визначаються компетенції професіонала відповідно до запитів роботодавців, а тому в академічній сфері він є тим інструментом, який має забезпечити академічну автономію, зорієнтувати на основну мету процесу навчання та визначити такий вид змісту освіти, який не зводиться до знаннєво-орієнтованого компонента, а передбачає накопичення цінного досвіду вирішення життєвих проблем, виконання ключових функцій, соціальних та інших компетенцій. При тому предметне значення академічного знання не виключається зі структури освіченості, а має орієнтовну роль. До речі, дана обставина підтверджує необхідність віднайдення принципово нового підходу до методології розробки програм навчальних дисциплін у матриці, так би мовити, предметних компетенцій.

Орієнтація на впровадження компетентнісного підходу у сфері вищої юридичної освіти є вкрай нагальною, оскільки соціологічні дані свідчать про її занадто гіпертрофований академізм, метафізичність. Українська асоціація маркетингу в рамках проекту USAID “Справедливе правосуддя” у 2014 р. провела дослідження “Залучення громадськості до формування рамки кваліфікації правничої професії шляхом проведення аналізу обсягу знань, переліку навичок і вмінь, якими має володіти випускник юридичного вищого навчального закладу, щоб відповідати вимогам сучасного ринку праці”. Так, на питання “Оцініть, якою мірою підготовка молодих фахівців юридичного профілю в цілому відповідає сучасним вимогам ринку праці?” отримано такі відповіді: ніхто з респондентів не оцінив “відмінно”, 24,4% – “добре”, 53,6% – “задовільно”, 22,0 % – “погано”.

Реалізація компетентнісного підходу передбачає, перш за все, докорінну зміну методології розробки стандартів вищої юридичної освіти як сукупності вимог до змісту та результатів освітньої діяльності вищих навчальних закладів, які мають базуватися на Національній рамці кваліфікацій і використовуватися для визначення та оцінювання якості змісту і результатів освітньої діяльності вищих навчальних закладів.

Згідно із Законом України “Про вищу освіту” стандарт вищої освіти встановлює такі вимоги до освітньої програми: 1) обсяг кредитів ЄКТС, необхідний для здобуття відповідного ступеня вищої освіти; 2) перелік компетентностей випускника; 3) нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти, сформульований у термінах результатів навчання; 4) форми атестації здобувачів вищої освіти; 5) вимоги до наявності системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти; 6) вимоги професійних стандартів (ст. 10).

Особливо слід зосередити увагу на тому, що нові стандарти вищої освіти за своєю суттю мають відрізнитися від попереднього покоління державних стандартів вищої освіти (освітньо-професійних програм та освітньо-кваліфікаційних характеристик) як раз тим, що вони повинні ґрунтуватися на архітектурі компетентнісної моделі освіти. Як видно, чинний Закон України “Про вищу освіту” вимагає нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти визначати у термінах результатів навчання через певну номенклатуру компетентностей випускників вищих навчальних закладів. Принципово важливим із точки зору реалізації цього підходу є також те, що важливим інструментом є орієнтація освіти на якість результатів навчання. При цьому головне, що виші на підставі освітньо-професійної (освітньо-наукової) програми самостійно розробляють навчальні плани, які встановлюють перелік та обсяг навчальних дисциплін у кредитах ЄКТС, послідовність вивчення дисциплін, форми проведення навчальних занять та їх обсяг, графік навчального процесу, форми поточного і підсумкового кон-

тролю. Це є необхідною передумовою реалізації і особистісно орієнтованої освіти, диверсифікації освітніх програм тощо.

При реалізації освітньої програми вищої юридичної освіти природно виникає проблема знаннєвої компоненти навчальних планів вишів в аспекті генералізованих компетентностей та їх адекватної інтерпретації у категоріях компетентнісного підходу. Це потребує теоретичного обґрунтування, встановлення номенклатури та ієрархії умінь, навичок, інших структурних компонентів компетентностей, методик їх визначення, процедур контролю та оцінки якості результатів, а особливо – дослідження певної сукупності мотиваційних та ціннісних, когнітивних та некогнітивних складових такого соціально-особистісного феномену, як компетентність. Як приклад, когнітивний вимір професійних компетентностей освітньої програми та навчальних планів при визначенні освітніх стратегій має стати вкрай важливим аспектом сучасної практики вищої школи та забезпечити від системного прояву когнітивного дисонансу у сприйнятті реальної практики освітньої діяльності. Так, не секрет, що навчальні плани юридичних вишів перевантажені надмірною кількістю навчальних дисциплін, відсутній професійний контекст у викладанні, має місце неякісне викладання тощо. У таких умовах у студентів виникає розчарування у виборі вишу, вони не розуміють, чому викладаються ті чи інші навчальні дисципліни, особливо ті, які не мають відношення до обраної спеціальності, втрачається очікуваний образ життєвого успіху та професійної кар'єри тощо. Із цих позицій головне те, що функціонально студент не стає активним суб'єктом освітнього процесу, з огляду на що важко культивувати педагогіку співпраці, партнерства, а отже, не можливе становлення нової академічної корпоративної культури. Останнє якраз і має стати знаковим для модернізації вищої юридичної освіти і підставою для позбавлення “академічного патерналізму”.

Визначальним для впровадження компетентнісного підходу з точки зору змісту і якості освіти, природно, є наукове знання. Однак з позицій компетентнісної моделі освіти, крім наукових знань, важливим та органічним також є навчання способам діяльності, тобто способам уміти діяти, демонструвати досвід професійної діяльності у прийнятті ефективних рішень та досвід ціннісних комунікацій і стандартів у межах професійних функцій на основі деонтологічних норм та професійної відповідальності.

Дослідження структури юридичної діяльності свідчить про те, що професійна юридична діяльність має єдиний узагальнений предмет, засоби та процедури та єдину мету. Предмет праці юриста – це те, на що спрямовані його інтелектуальні та фізичні зусилля. В якості предмета праці юриста виступають, по-перше, норми права, по-друге, правовідносини, по-третє, юридична кваліфікація. Засобами роботи фахівця виступає юридична техніка, до якої належать змістовні прийоми правового мис-

лення, використаний при цьому понятійний апарат, а також технічні засоби пошуку, опрацювання та збереження інформації, засоби зв'язку, які або опрацьовуються спеціально для професійної юридичної діяльності (наприклад, інформаційно-пошукові системи, що містять дані про злочинців та злочини), або адаптовані до потреб та умов професійної діяльності юриста.

Професійній діяльності юриста притаманні також певні процедури (юридичні технології). Процедури охоплюють собою процесуальні провадження, процесуальні стадії, а також процесуальні режими. Для правника вони мають суттєве значення, оскільки регламентовані законом. Кінцевою ж метою професійної праці юриста є охорона та захист прав і законних інтересів фізичних, юридичних осіб та держави.

У контексті структури професійної діяльності правника досліджувалася така компонента професійних компетентностей, як поріг наукового знання. Було доведено, що ядром стандарту юридичної освіти за освітньо-кваліфікаційним рівнем “бакалавр” мають бути: теорія права; конституційне право та права людини; адміністративне право та адміністративний процес; цивільне право та цивільний процес; кримінальне право та кримінальний процес; міжнародне публічне право та право Європейського Союзу; юридична деонтологія; юридична методологія та юридична техніка (правничі дослідження, аналіз та письмо тощо).

Ядром стандарту юридичної освіти за освітньо-кваліфікаційним рівнем “магістр” мають бути відповідні профілі професійної підготовки, що пропонуються вищим навчальним закладом, виходячи з того, що в цілому вони, по-перше, мають відтворювати професійні стандарти та специфічні сегменти ринку праці правника, а також особисті запити студентів із позицій їх уявлення про свій життєвий успіх та побудову власної правничої кар'єри. Як раз з огляду на необхідність більш повного розкриття індивідуальних здібностей студентів та задоволення їх навчальних потреб стандарт юридичної освіти має гарантувати так звану “індивідуальну траєкторію навчання”.

Що стосується стандарту третього (освітньо-наукового) рівня вищої юридичної освіти та ступеня доктора філософії в галузі права, то тут слід взагалі вести мову про кардинальну зміну підходів, оскільки докторська програма підготовки стає третім циклом вищої освіти і має також, як і попередні, базуватися на принципах компетентнісного підходу з властивими їй особливостями. Перш за все, мова має йти про впровадження так званих структурованих програм доктора філософії.

Парадигма компетентнісного підходу, як видно, алгоритмічна щодо всіх циклів і рівнів вищої юридичної освіти і дає можливість розвивати певну єдину політику у сфері освіти. Сам компетентнісний підхід в цілому дає змогу передбачати результати освіти та полісистемно визначати

стандарти якості освіти у вигляді компетентностей у певних ділянках вищої юридичної освіти та правничих професій; мету якості фахівців; функції освіти, самовизначення і становлення індивідуальності в академічному середовищі, тобто він є по суті певною технологією моделювання розвитку освіти.

У більш глобальному вигляді компетентнісний підхід стає інструментом гармонізації вищої юридичної освіти з ринком праці правників на національному та міжнародному рівнях. У цьому контексті при визначенні перспектив розвитку вищої освіти вкрай важливим є те, що має враховуватися і цей важливий контекст. З огляду на сказане виникає серйозне питання розробки професійних стандартів та кваліфікацій. Як раз у цій площині є актуальною проблема вищої юридичної освіти та національної рамки кваліфікації, а також всеосяжної рамки кваліфікацій для Європейського простору вищої освіти, Європейської рамки кваліфікацій для навчання продовж усього життя.

М. І. Панов, *д-р юрид. наук, проф.,
академік НАПрН України
Національний юридичний університет
ім. Ярослава Мудрого, м. Харків*

ТОЧНІСТЬ ПРАВОВИХ НОРМ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ЯКОСТІ ПРАВОТВОРЕННЯ

Правотворча діяльність в Україні (далі – правотворення) являє собою досить складну і широкомасштабну діяльність уповноважених державних органів і посадових осіб та органів місцевого самоврядування з підготовки і прийняття нормативно-правових актів, що мають своїм призначенням ефективне регулювання суспільних відносин. Результативність цієї діяльності багато в чому залежить від підготовки таких нормативно-правових актів, які мають бути досконалими за формою і змістом, тобто задовольняти високі вимоги стосовно їх якості. Категорія “*якість нормативно-правових актів*” інтегрує в собі широкий спектр проблем, пов’язаних із науковим і прикладним обґрунтуванням цих актів, досконалістю техніки правотворення, формальною визначеністю, доступністю, передбачуваністю і зрозумілістю вказаних актів.

Однією із важливих проблем, вирішення якої дозволяє забезпечити належну якість нормативно-правових актів, є *точність правових норм*, що становлять їх зміст. Відомо, норма права є первинною і основоположною клітиною (“цеглинкою”) законів, підзаконних нормативно-правових актів та актів органів місцевого самоврядування. Саме шляхом формулю-